

большой, огромный, громадный, крупный; древний, новый, молодой, старый, старинный), многозначных существительных (солнце, земля, луна, звезда, небо, рука, нога, глаз, сердце) и существительных — имен, лиц (человек, врач, девушка, Клим и т. п.).

В исследовании используется вариант методики дистрибутивно-статистического анализа, целью которой является описание синтагматического аспекта лексических значений рассматриваемых слов на основании подсчета всех лексических единиц, соединенных с исследуемыми словами прямой грамматической связью.

Извлеченные из текстов образцы словоупотребления классифицируются по типам словосочетаний, рассматриваемым как «своеобразные структурные ячейки, в которые укладываются различные семантические признаки». Общее значение группы рассматриваемых слов в синтагматическом плане языка складывается из отдельных семантических признаков, а все признаки каждого члена группы определяются частотностью сочетающихся с ним словоупотреблений. Близость значений анализируемых слов по всем признакам оценивается через коэффициент парной корреляции, величина которого позволяет определить меру семантической связи между словами, реализованной в их лексической сочетаемости, определить пары синтагмо-синонимов и синтагмо-антонимов, определить семантический объем лексем в синтагматическом плане и построить фрагменты лексических подсистем, в которых находится рассматриваемое слово.

Анализ словарных статей тех же слов в филологических словарях русского языка позволяет определить семантический объем слов в синтагматическом плане, размер семантической связи между ними, пары парадигмо-синонимов и парадигмо-антонимов и построить фрагменты структуры лексических подсистем в парадигматическом плане языка. Введение автором терминов «синтагмо-синоним» и «парадигмо-синоним» представляется оправданным и необходимым для различия двух типов синонимов: синонимов, семантическая близость которых проявляется через схожесть их сочетаемости в синтагматическом плане языка, и синонимов со схожими семантическими свойствами в парадигматическом плане языка.

Автор рассматривает также некоторые особенности полисемического и терминологического употребления многозначных слов и определяет формальные критерии полисемии в парадигматическом и синтагматическом планах языка. Сравнивая данные синтагматических и парадигматических свойств существительных, автор приходит к выводу о необходимости исследования лексических подсистем с учетом как синтагматических, так и парадигматических связей между словами, поскольку совокупность этих связей образует структуры лексических подсистем. Семантические свойства, проявляемые словами в синтагматических и парадигматических связях с дру-

гими словами, не дублируют, а дополняют друг друга. Такое установление корреляции между синтагматическими и парадигматическими характеристиками членов подсистем имеет важное теоретическое значение, поскольку способствует более глубокому и разностороннему описанию лексической системы. Интересным представляется описание авторских значений имен лиц посредством качественного и количественного анализа их лексической сочетаемости в произведениях нескольких писателей.

Описание значений слов в книге Б. А. Плотникова строится на прочном эмпирическом основании, позволяющем получать надежные и достоверные результаты. Исследование отличается логичностью изложения, четкостью выводов. Таблицы, матрицы и схемы тесно увязаны с текстом и последовательно отражают основные мысли, результаты и выводы исследования. Положительным моментом является и то, что при анализе сочетаемости автор учитывает доли частот словоупотреблений каждой лексической группы, а не конкретную частотность. Б. А. Плотников ставит и решает важные проблемы теории системных отношений в лексике. Его наблюдения являются вкладом в разработку таких вопросов лексикологии, как синонимия, полисемия и коррелятивность в лексике.

Положительно оценивая книгу, укажем также на отдельные недочеты. Не совсем объективным и последовательным кажется логико-интуитивный путь выделения лексических групп, с которыми сочетаются анализируемые слова (с. 26—28). Недостаточно обоснован критерий установления порогов синонимии при определении синтагмо- и парадигмо-синонимов (с. 38, 49).

Однако решение автором задач прикладного плана, в частности, его опыт составления словарных статей для словаря синонимов может быть использован в лексикографической практике. Полезен и опыт обработки конкретного лексического материала точными статистическими методами. Новая книга Б. А. Плотникова — хорошее пособие филологам, интересующимся современными методами изучения лексической семантики.

А. В. Посох

Т. І. Панько. Від терміна до системи. (Становлення марксистсько-ленінської політекономічної термінології у східнослов'янських мовах). Львів, «Вища школа», 1979, 148 с.

Манаграфія Т. І. Панько присвячена проблемі становлення системи політеканамічної термінології (ПЕТ) усходнеславянських мов. Пакількі сучасна система ПЕТ ґрунтується на системі марксистсько-ленінських політеканамічних паняць, сформульованих у працях Маркса, Енгельса, Леніна, і виражає яє, цалком апраўдана, што асноуны матэрыял для даследавання ўзяты з «Капіта-

ла» К. Маркса, твораў У. І. Леніна. У аснове даследавання — украінскі моўны матэрыял, які ў працэсе вывучэння параўноўваецца з адпаведным матэрыялам нямецкай, рускай і беларускай моў. Непасрэднаму аналізу папярэднічае сціслая характарыстыка палітэканамічнай тэрміналогіі як сістэмы, сутнасць і развіццё якой раскрываюцца на аснове вучэння класікаў марксізма-ленінізма і ў святле сучаснай тэорыі тэрміна.

Вывучэнне гісторыі палітэканамічнай тэрміналогіі Т. І. Панько пачынае з перыяду яе станаўлення (канец XIX — пачатак XX ст.). Аналізуючы тэрміны тагачаснай украінскай перыёдыкі, першых перакладаў твораў марксісцкай літаратуры і арыгінальных прац С. Падалінскага, І. Франка, Л. Украінкі, О. Тарлецкага, В. Наўроцкага, І. Заневіча і інш., Т. І. Панько выяўляе і раскрывае ўплыў вучэння К. Маркса на сэнсавую структуру шматлікіх тэрмінаў, шырокую дублетнасць, гласарый (як адну з характэрных адзнак функцыяніравання тэрмінаў), ролю рускай мовы ў развіцці украінскай тэрміналогіі, тлумачыць, чым усё гэта было абумоўлена, паказвае, як у пачатку XX стагоддзя паступова акрэсліваліся аднакі сістэмнасці, што праяўлялася найперш у плане структуры і зместу тэрмінаў.

Дэталёва прааналізаваўшы складаныя і састаўныя тэрміны ў працы К. Маркса «Капітал» і яе перакладах на рускую, украінскую і беларускую мовы, аўтар сцвярджае, што гэтыя тэрміны ва ўсходнеславянскіх мовах створаны ў асноўным у выніку структурнага калькавання адпаведных нямецкіх тэрмінаў першакрыніцы (с. 49). Пры гэтым падкрэсліваецца, што створаны яны па адвольных мадэлях і што працэс калькавання ў украінскай і беларускай мовах адбываўся пры абсалютнай арыентацыі на рускія калькі (с. 56). Аднак неабходна звярнуць увагу на тое, што ўсе складаныя і састаўныя тэрміны ў беларускім перакладзе (маюцца на ўвазе толькі калькі) з'яўляюцца калькамі адпаведных рускіх калек, бо пераклад «Капітала» на беларускую мову ўпершыню быў ажыццёўлены ў 1952—1953 гадах з рускага выдання, а не з нямецкага.

У кнізе Т. І. Панько пераканаўча раскрыта выключнае значэнне для развіцця украінскай тэрміналогіі перакладаў твораў У. І. Леніна, што праявілася не толькі ў актывізацыі украінскіх спосабаў тэрмінаўтварэння, выразным сэнсавым напаўненні тэрмінаў, замацаванні ў складзе украінскай сацыяльна-эканамічнай лексікі рускіх слоў і іншамоўных тэрмінаў, пашырэнні форм деепрыметнікаў на *-чый* як аднаго з прадуктыўных спосабаў выражэння спецыяльных семантычных адценняў, але і ў нейтралізацыі спроб нацыянальна-пурыстычнага характару адмежаваць украінскую тэрміналогію ад рускай. Як і ў папярэднім раздзеле, паказаны гісторыя і лёс шматлікіх тэрмінаў у сістэме украінскай ПЭТ з улікам складаных і часам супярэчлівых унутрымोўных і знешніх фактараў яе

развіцця. Аналагічныя працэсы былі характэрны і для беларускай палітэканамічнай тэрміналогіі, таму пры даследаванні гісторыі станаўлення ПЭТ усходнеславянскіх моў цікава было б прасачыць характар і ступень іх праяўлення ў беларускай мове.

Самы вялікі раздзел манаграфіі прысвечаны вывучэнню словаўтваральнай будовы ўсходнеславянскіх палітэканамічных тэрмінаў. Даследаванне грунтуецца на вывучэнні будовы тэрмінаў украінскай мовы, на аснове чаго выяўляюцца агульныя заканамернасці ўсёй сістэмы ПЭТ усходнеславянскіх моў. Надзвычай важна, што пры вывучэнні словаўтварэння ўлічваюцца сістэмныя сувязі ў плане зместу і выражэння тэрмінаў і ў іх адносінах да адпаведнай сістэмы паняццяў. Усё ж нельга цалкам пагадзіцца з аўтарам, што складаныя і састаўныя тэрміны з'яўляюцца сродкам выражэння складаных эканамічных паняццяў (с. 114, 127 і інш.). Па-першае, не зусім зразумела, што маецца на ўвазе, калі гаворыцца пра складаныя эканамічныя паняцці; па-другое, складаныя і састаўныя тэрміны могуць быць выразнікамі не толькі складаных, больш агульных паняццяў, але і больш канкрэтных (дарэчы, гэта сцвярджаецца ў самой працы пры аналізе тэрмінаў *род-госп, трудодень, додатковий капітал, надлишкова вартість* і інш.). Нам здаецца, нельга падкрэсліваць толькі намінацыйную функцыю лексікалізаваных спалучэнняў (с. 126) і катгарычна сцвярджаць, што ўсе тэрміны-словазлучэнні — «семантычна члянімыя выразы намінацыйнага характару» (с. 134). Тэрміны-словазлучэнні выконваюць адначасова функцыю намінацыі і дэфініцыі, а ў плане зместу ў межах той ці іншай тэрміналагічнай сістэмы могуць быць члянімымі і нечлянімымі, паколькі ступень семантычнай злітнасці залежыць ад характару семантыкі і асаблівасцей функцыяніравання слоў-кампанентаў, якія ўваходзяць у склад словазлучэнняў (дарэчы, у залежнасці ад гэтага вылучаюцца розныя тыпы тэрмінаў: с. 61, 129).

Увогуле пры асвятленні праблемы фарміравання сістэмы ПЭТ усходнеславянскіх моў Т. І. Панько ставіць і вырашае на багатым фактычным матэрыяле такія пытанні, як межы тэрміна, спецыфіка яго значэння, тэрміналагічнае спалучэнне, узаемадзеянне тэрмінаў і агульнаўжывальных слоў, нарматыўнасць тэрміна, яго адпаведнасць нормам літаратурнай мовы ў плане зместу і выражэння, лінгвістычныя прынцыпы адбору тэрмінаў, крыніцы, шляхі і спосабы іх утварэння, тыпалогія тэрміналагічнай сістэмы, прынцыпы яе пабудовы, і на гэтай аснове раскрывае асаблівасці станаўлення марксісцка-ленінскай палітэканамічнай тэрміналогіі ў мове ўсходніх славян. Адзначаны недахопы, магчыма спрэчныя і дыскусійныя, не зніжаюць высокай навуковай вартасці рэцэнзуемай манаграфіі. Яна з поспехам будзе выкарыстана даследчыкамі тэрміналагічнай лексікі розных галін ведаў.

В. П. Красней